

kovne raspre, kršćanstvo i židovstvo stupili su u novi međusobni odnos koji polemiku ostavlja prošlosti" (156).

Važnost ove knjige je u pregledu najvažnijih pojmova i tema koje trebaju poznavati kršćani i Židovi, žele li jedni o drugima nešto plemenito znati prije nego se upuste u dijalog vjerničkog življenja, socijalne suradnje i teološkog raspravljanja. Jedinstvena joj je prednost što su je napisali židovski stručnjak za kršćanstvo i kršćanski stručnjak za židovstvo od kojih je svaki ukorijenjen u svojoj vjeri, ali i otvoren za vjeru sugovornika.

Mato Zovkić

Protužidovski tekstovi u Novom zavjetu

Dagmar HENZE-Claudia JANSEN-Stefanie MÜLLER-Beate WEHN, *Antijudaismus im Neuen Testament? Grundlagen für die Arbeit mit biblischen Texten*, Kaiser Taschenbücher 1997, 175 str.

Autorice su evangeličke kršćanke koje se bave religijskom pedagogijom i dušobrižništvom. Za strogo egzegetske vidove knjige pomogle su im evangeličke bibličarke: Marlene Crüsemann, Martina S. Gnadt, Regene Lamb i Luise Schottroff. U predgovoru L. Schot-

troff kaže da je protužidovsko izlaganje NZ u XX. stoljeću "doprinijelo tome da je njemački narod svoje protužidovstvo i antisemitizam proveo u djelo. Kršćanski antisemitizam pomogao je pripremiti put za slanje milijuna Židova u Auschwitz i mnoge druge logore smrti". Stoga je važno "prepoznati protužidovske klišeje te razvijati alternative u izlaganju Novoga zavjeta" (str. 7). Autorice ističu da su knjigu priredile na poticaj sudionika egzegetskog seminara iz Novoga zavjeta u Kasselu te kažu da za življenje kršćanskog identiteta nije potrebno difamirati židovstvo niti brisati postojeće razlike između kršćanstva i židovstva. Knjigu su podijelile na četiri dijela:

I. Temeljna načela (13-25);

II. Osnovi podaci o prvoj Crkvi i židovstvu u vrijeme nastajanja NZ (27-55);

III. Novozavjetni tekstovi evanđelja i Pavlovi poslanica koji se pri površnom čitanju i izlaganju mogu shvaćati protužidovski (57-163);

IV. Izvanbiblijski izvori (165-174).

U prvom dijelu ističu kako je "Isusov pokret" (*Jesusbewegung*) bio na početku jedna od struja unutar židovstva a razdvajanje na dvije religije počelo je u II. stoljeću. Distancirajući se od neprijateljstva prema strancima (*Fremdenfeindschaft*) koje se pojavljuje u današnjoj Njemačkoj, žele pridonijeti rastakanju religijski temeljenog protužidovstva kod kršćana svoga naroda. Novozavjetni spisi nastajali su najvećim dijelom u vremenu između razorenja Jeruzalema god. 70. i gušenja drugog židovskog ustanka pod carem Hadrijanom god. 135. U samom nazivu

"Novi zavjet" prisutna je vjera kršćana o nadahnuću tih knjiga, ali su pojedini propovjednici to tumačili kao protivno "Starom zavjetu", iako je Crkva i dalje čitala iz starozavjetnih spisa na svom bogoslužju. Novozavjetni propovjednici i pisci razvili su židovsku književnu vrstu *halaka* (teološka raspra) ponekad u polemiku protiv Židova. Osnovni razlog razlaza između kršćana i Židova je vjera u Isusovo mesijanstvo. Autorice zamjeraju Pavlu i drugim novozavjetnim piscima što su potisnuli ulogu žena u prvoj Crkvi, podsjećajući da su otkriveni natpisi o vodećoj ulozi žena u nekim židovskim sinagogama i zajednicama.

M. Gnadt u obrazlaganju Matejeve verzije antiteza iz Isusova govora na gori (Mt 5,43-48) ispravlja proširenu predrasudu da židovstvo ne oslovljava Boga s "Oče naš" te kaže da je osnovna Isusova misao u ovom odlomku poziv na odricanje od nasilja, makar nam i bila učinjena nepravda (str. 59-69). U tumačenju parabole o vinogradarima ubojicama (Mk 12,1-12) L. Schottroff otklanja uobičajeno proširivanje na sve Židove krivnje za Isusovu smrt te vidi srž poruke u Isusovu citiranju Ps 118 o kamenu ugaonom koji graditelji odbacuju a Bog ga čini kamenom ugaonim. To je slika o proslavi poniženih koja se može primjenjivati ne samo na Isusa nego i na druge (70-78). Ista bibličarka tumači kristološki himan u Kol 1,15-20 o Kristu kao slici Boga nevidljivoga pitajući se, znači li to da nema spasenja za one koji se ne priključe vjernički Kristu (79-89). U Rim 3,19-20 Pavao govori da je po Zakonu samo spoznaja grijeha. Cl. Janssen pokazuje kako se to može kršćanski shvaćati bez vri-

jeđanja Židova kojima je Tora i danas riječ Božja (90-97). Ista autorica tumači ozdravljenje žene s poremećenim mjesečnim promjenama (Mk 5,25-34) bez izrugivanja židovskih propisa o ritualnoj nečistoći (98-106). Na temelju Mk 7,1-23 D. Henze daje uvid u neuvredljivo shvaćanje židovskih odredaba o čistim i nečistim jelima (107-113) te zaključuje da "Isusov pokret sa svojom halakom o prehranbenim propisima odražava situaciju siromašnih a ne želi iz temelja kritizirati Toru". Glasovitu Isusovu izreku da je subota radi čovjeka a ne čovjek radi subote (Mk 2,23-28) mnogi kršćanski propovjednici koriste za ismijavanje židovskog vjerskog formalizma. St. Müller nudi humanije izlaganje te i sličnih zгода oslanjajući se na Isusovo iskustvo Božje vladavine (114-125). Jedini Ivan donosi zgodu o ženi uhićenoj u preljubu s Isusovom izrekom, neka prvi na nju baci kamen onaj tko je bez grijeha. Kako se ta zгода može tumačiti bez iskrivljivanja židovstva Isusova i današnjeg vremena, pokazuje B. Wehn (126-137).

U polemici protiv židovskih rabina svoga vremena Mt 23,1-39 donosi Isusov govor protiv farizeja u kojem ima uvredljivih pojedinosti protiv svih Židova. St. Müller pokazuje kako je nužno paziti na židovski i matejevski kontekst tog govora (138-150). Pavao u Rim 7,14-25 govori o Zakonu ukoliko daje sposobnost razlikovanja dobra od zla ali ne snagu suprostavljati se zlu u sebi. L. Schottroff vidi u tome tekstu Pavlovo apokaliptičko razmišljanje te pokazuje da ga možemo kršćanski usvajati bez vrijeđanja Židova (151-157). U apokaliptičkom govoru o svršetku svijeta

ta upotrijebljene su apokaliptičke slike te naglašena neizvjesnost eshatona (Mk 13). Kako se taj govor može shvaćati bez potcjenjivanja židovske apokaliptike i neutemeljenog veličanja kršćanske eshatologije kao sasvim izvorne, pokazuje R. Lamb (158-163).

Autorice uspješno pokazuju kako se pri znanstveno-teološkom i pučkom izlaganju brojnih novozavjetnih tekstova stoljećima šlepaju arsenalu nesvjesnog zalijevanja protužidovskih osjećaja kod kršćana. One su vjernice koje tim tekstovima pristupaju kao dijelovima spisa koji su nadahnuta riječ Božja što ostaje obvezatna za Crkvu svih vremena. Katolički egzegeta mogao bi se distancirati od po koje rečenice u smislu projiciranja teologije oslobođenja u Novi zavjet, ali je knjiga u cjelini veoma korisna i za katolike. Pisana je jednostavno te na kraju svakog poglavlja autorice navode popis osnovnih djela u kojima zainteresirani čitatelj može provjeriti njihove podatke.

Mato Zovkić

Pregled povijesti Jeruzalema

Adalbert REBIĆ, *Jeruzalem 3000 godina*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1998.

"Tko god živi u Jeruzalemu ili provede tu petnaestak dana, vraća se kući i piše knjigu o Jeruzalemu; ako tamo ostane jedan ili dva mjeseca, piše članak, ako ostane još više, šuti i ostavlja tišini nezaborav-

no iskustvo koje je doživio." Tako se izrazio M. Dubois susrećući se s naporima svih onih koji pišu o Jeruzalemu.

Adalbert Rebić, naš poznati bibličar, profesor biblijskih znanosti Bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, dugogodišnji organizator hodočašća u Svetu zemlju, objavio je svoju knjigu *Jeruzalem 3000 godina*. Knjiga je divot izdanje na 'Kunstdruck' papiru, formata 20 x 14 cm, 191 stranica. Tekst je s 103 fotografije jeruzalemskih povijesnih i kulturnih mjesta bogato ilustriran. Uz to je i karta Palestine, geodetski prikaz jeruzalemske topografije, stari i novi planovi gradskih četvrti i ulica, s točnim vizualno jasnim oznakama svetih mjesta u gradu. Posebno su dragocjeni u knjizi nacrti s pokušajima točne rekonstrukcije jeruzalemskog hrama iz Salomonova vremena i kasnijih obnova. U usporednim slikama kanaanskih svetišta s rekonstrukcijama jeruzalemskog hrama jasno se vidi kako je židovski hram bio sagrađen po uzoru na onaj iz Megida i Hazora. Moglo bi se još nadodati i onoga u Ugaritu i Aradu. Posebno je knjiga obogaćena i fotografijama 'Modela Herodova hrama u Jeruzalemu' koji se nalazi u parku hotela Holyland 'Sveta zemlja' a izradio ga je profesor Ari Jonah iz Jeruzalema. Taj modelirani prikaz hrama pomaže stvaranju uvida u zbivanja u hramu i Jeruzalemu u Isusovo vrijeme. Autor je taj nacrt obogatio i razrađenom skicom Herodova hrama kako ga je opisao židovski povjesničar Josip Flavije (oko 57. do 100. god.) i sastavljači Mišne. Usporedne slike i nacrti uvjerljivo predočuju veličanstvenost židovskog hrama.